

4.— ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΩΝ «ΑΞΙΩΜΑΤΩΝ»

Ένα πρόβλημα, που συζητήθηκε και που δεν μπορούμε να το αγνοήσουμε, είναι των πηγών του Λαροδφουκώ. Από πού άντλησε ο συγγραφέας το υλικό των Αξιωμάτων του;

Τροφοδοτήθηκε αναμφίβολα από διάφορες πηγές. Καθώς αναφέραμε ήδη, η κυριότερη είναι η ζωή του η ίδια. Ο Λαροδφουκώ εμπνεύστηκε από τις περιπέτειές του, που τον έκαναν να γνωρίσει από την καλή πλήθος ανθρώπους, και χάρη σ' αυτούς τον 'Ανθρωπο. Όλες οι αποτυχίες κι οι απογοητεύσεις του του έδωσαν πολύτιμο και πλούσιο υλικό για τα γνωμικά του. Η σοφία του Λαροδφουκώ έχει το μεγάλο πλεονέκτημα πως προέρχεται πολύ περισσότερο από τη μελέτη της Ζωής παρά από τη σπουδή των βιβλίων.

Εκτός απ' αυτή την ανεκτίμητη πηγή, ο Λαροδφουκώ επωφελήθηκε σημαντικά κι από τη συναναστροφή και τις συζητήσεις του με τον κύκλο των προσώπων που ανήκαν στη συντροφιά της Κυρίας δὲ Σαβλέ και καταγίνονταν σοβαρά με το παιχνίδι των γνωμικών. Οι κουβέντες κι οι συζητήσεις τους ήταν αληθινά γόνιμες για τον Λαροδφουκώ.

Αυτές είναι οι δύο μεγάλες πηγές του.

Αλλά υπάρχει κι η τάση των άγονων κριτικών και των άτυχων αντιζηλών, που προσπαθούν να μειώνουν τους μεγάλους συγγραφείς του καιρού τους, αποδείχνοντας πως οι φτωχοί αυτοί άνθρωποι δεν έκαναν παρά ν' αντιγράψουν άλλους προγενεστέρους. Πολλοί σύγχρονοι ενός μεγάλου νοιώθουν συχνά ένα είδος ηδονής, αξιοθρήνητης, ταπεινώνοντάς τον σε όφελος άλλων, πεθαμένων. Υπάρχουν εξάλλου κι ορισμένοι μεταγενέστεροι, που βάζουν σκοπό της ζωής τους να εξοντώσουν κάποια καθιερωμένη παλιά δόξα. Είναι ένας τρόπος να δείξουν πρωτοτυπία.

Ο Λαροδφουκώ δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Αρκετός κόσμος ασχολήθηκε ν' αποδείξει πως η προσωπική του εισφορά ήταν ασήμαντη και πως ο Δούκας δανείστηκε ή σφετερίστηκε ξένες ιδέες.

Πριν αρχίσουμε τη μελέτη του θέματος αυτού, ας σημειώσουμε μια βασική παρατήρηση. Σε ζητήματα που αφορούν τον 'Ανθρωπο και τη συμπεριφορά που δείχνει, σαν άτομο ή σαν μέλος της Κοινωνίας, δεν υπάρχει τίποτα το εκπληκτικό στο να κάνουν τις ίδιες διαπιστώσεις όχι δύο μόνο, αλλά και περισσότεροι παρατηρητές, που ζουν σε πολύ διαφορετικά περιβάλλοντα. Κι ο λόγος είναι απλός. Όσο περισσότερο πλησιάσουν την αλήθεια, τόσο φυσικότερο είναι να συμπέσουν οι παρατηρήσεις τους. Δεν είναι ανάγκη ν' αν-

τιγράψει ο ένας τον άλλο. Φτάνει το ότι κι οι δύο αντιγράφουν το ίδιο πρότυπο: την πραγματικότητα. Ούτε το ότι ο ένας μίλησε ή έγραψε πριν από τον άλλον αποτελεί απόδειξη πως ο δεύτερος αντέγραψε τον πρώτο.

Φυσικά, τα κοινωνικά φαινόμενα, όπως και τα ψυχολογικά, εμφανίζουν ποικιλίες άφθονες, κι ορισμένα τους επιδέχονται ερμηνείες διαφορετικές. Η όψη τους μπορεί ν' αλλάζει ανάλογα με το σημείο προοπτικής, απ' όπου τα παρατηρεί κανείς. Και τα σημεία αυτά παρουσιάζουν μεγάλες παραλλαγές. Για παράδειγμα, ως πάρουμε την αισιόδοξη και την απαισιόδοξη αντίληψη των πραγμάτων, που είναι συχνά ζήτημα νοοτροπίας, ιδιοσυγκρασίας ή εμπειρίας τού καθενός. Αν έχουν την ίδια νοοτροπία, δύο παρατηρητές μπορούν πολύ καλά να συμπέσουν απόλυτα, χωρίς να γνωρίζει διόλου ο ένας τη γνώμη τού άλλου. Όπως επίσης μπορεί πολύ καλά δύο παρατηρητές να δίνουν ερμηνείες αντιφατικές, χωρίς αυτό ν' αποτελεί απόδειξη πως ο δεύτερος δεν εμπνεύστηκε από τον πρώτο. Μπορεί περίφημα κάποιος ν' αντιγράφει συστηματικά έναν άλλον, φροντίζοντας απλούστατα να λέει τό αντίθετο απ' ό,τι είπε πρώτος.

Για τον Λαροσφουκώ τον ίδιο, λ.χ., υπάρχει ένας παλιός στοχαστής με τον οποίο βρέθηκε συστηματικά σε διαφωνία: ο Σενέκας. Είναι ωστόσο φανερό πως ο Γάλλος επηρεάστηκε κι εμπνεύστηκε από τον Λατίνο στωϊκό, ίσως όσο κι από τον Επίκουρο, για τον οποίο εκδήλωνε πολύ μεγάλο θαυμασμό.

Υπάρχουν όμως βέβαια και περιπτώσεις που η άμεση επίδραση ενός στοχαστή πάνω στον άλλο δεν είναι αμφισβητήσιμη. Είναι φορές που η ομοιότητα δεν περιορίζεται στην ουσία, παρά υπάρχει και στον τρόπο που διατυπώνεται η σκέψη. Μια έκφραση, μια εικόνα, που μοιάζει απροσδόκητη, χρησιμοποιείται κι από τον πρώτο, κι από τον δεύτερο. Είναι σπάνιο να γεννήθηκε ολόϊδια και στους δύο, ανεξάρτητα από κάθε επίδραση. Φυσικότερο είναι να εικάσουμε πως υπάρχει τότε συνειδητή αντιγραφή, είτε — δεν είναι αδύνατο — να πρόκειται για καλόπιστη πλάνη τού δευτέρου, που νομίζει πως επινοεί ή πως εμπνέεται μια σκέψη πρωτότυπη, ενώ απλώς θυμάται, χωρίς να το συνειδητοποιεί, μια ιδέα ξένη.

Όσο για τον Λαροσφουκώ, πρέπει να θυμηθούμε πως κι ο ίδιος δεν προσπάθησε διόλου να παρουσιάσει τα γνωμικά του σαν εντελώς πρωτότυπα. Απεναντίας, στον ανυπόγραφο Πρόλογο, που έβαλε στην πρώτη έκδοση (1665), πρόλογο που κανείς δεν αμφέβαλε ποτέ πως ήταν του ίδιου τού Λαροσφουκώ, ο «Εκδότης» τονίζει πως οι Σκέψεις που δημοσιεύονται δεν είναι

τίποτα παραπάνω από τη σύνοψη μιας Ηθικής σύμφωνης με τη διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας.

Βέβαια, μιλώντας έτσι, ο Λαροϋφουκώ φρόντιζε κυρίως να προφυλαχτεί από τις επικρίσεις που ήξερε πως θα του έκαναν για την αποκρουστική εικόνα που ζωγράφιζε του ανθρώπου. Λέγοντας πως την απαισιοδοξία του την είχε διδαχτεί από τους Πατέρες, ο Λαροϋφουκώ δεν έλεγε καμιάν ανακρίβεια. Αλλά, ενώ οι Πατέρες χρησιμοποιούσαν την απαισιόδοξη περιγραφή του Ανθρώπου μονάχα σαν μέσο, για να τον παρακινήσουν να μετανοήσει και να ζητήσει τη σωτηρία του κοντά στον Θεό, για τον Λαροϋφουκώ η σκοτεινή περιγραφή ήταν ο σκοπός.

Άλλωστε, ο Λαροϋφουκώ δεν είχε ανάγκη να ζητήσει καταφύγιο μονάχα στους Πατέρες. Την ίδια αυστηρή κρίση για τους ανθρώπους τη βρίσκει κανένας σε πολλούς «λαϊκούς», «ειδωλολάτρες» συγγραφείς. Ήδη, σε πολλά από τα γνωμικά, που αναφέραμε, παλιών συγγραφέων, βλέπει κανείς τη νοοτροπία που υπαγόρευε και τα Αξιώματα, κι ο αναγνώστης θα τα θυμηθεί σίγουρα, διαβάζοντας τον Λαροϋφουκώ. Δεν είναι απίθανο να εμπνεύστηκε απ' αυτούς, είτε άμεσα είτε και μέσα από τις συζητήσεις που γίνονταν στο σαλόνι της Κυρίας δε Σαβλέ.

Ένα παράδειγμα : Όταν ο Λαροϋφουκώ έγραψε : «Μια τίμια γυναίκα είναι θησαυρός κρυμμένος, κι όποιος τον βρει θα κάνει καλά να μην παινευτεί γι' αυτό», (γν. 552), μας φαίνεται σχεδόν βέβαιο πως είχε υπόψη του τον Σολομώντα : «Γυναίκα ενάρετη ποιός θα βρει ; Μια τέτοια γυναίκα είναι πιο πολύτιμη από πολύτιμα πετράδια» (Παροιμίες). Δεν πρόκειται βέβαια για αντιγραφή. Ο Λαροϋφουκώ πρόσθεσε στην παρομοίωση της Γραφής μιαν απόχρωση, που έδωσε στο γνωμικό μιαν έννοια καινούρια. Κι αν προσθέσουμε πως και στο γν. 368 δανείστηκε την ίδια παρομοίωση, αλλά τη συμπλήρωσε σε τρόπο που κατάντησε πια παρωδία της βιβλικής παροιμίας : «Οι περισσότερες γυναίκες είναι θησαυροί κρυμμένοι, που βρίσκονται σε ασφάλεια μόνο και μόνο επειδή τους δεν αναζητεί κανείς». Σε όλα αυτά υπάρχει πιθανά κάποια σχέση. Ο Λαροϋφουκώ κάτι δανείστηκε βέβαια. Μπορεί όμως τάχα να πει κανείς πως υπάρχει αντιγραφή ;

Μιλήσαμε για την προσπάθεια του Λαροϋφουκώ να συσχετίσει τα Γνωμικά του με τη διδασκαλία μερικών Πατέρων της Εκκλησίας. Είναι κι αυτό ένα ζήτημα που αξίζει να ξεκαθαριστεί.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως, σύμφωνα με το δόγμα του Χριστιανισμού,

το προπατορικό αμάρτημα κατάντησε τον άνθρωπο πλάσμα γεμάτο αμαρτίες, διαφθορά και κακίες. Κι οι χριστιανοί συγγραφείς — όχι μονάχα οι παλιοί Πατέρες τής Εκκλησίας, αλλά και πολλοί μεταγενέστεροι — δεν μάζησαν τα λόγια τους καυτηριάζοντας την κακία και τη διαστροφή τού ανθρώπου.

Αφίνοντας τους Χρυσοστόμους και τους Αυγουστίνους, ας πάρουμε τον μεγάλο Πασκάλ, που ήταν σύγχρονος του Λαροσφουκώ και γνωστός του. 'Όταν αυτός γράφει (*Pensées*, II, 143): «Πόσο η καρδιά τού ανθρώπου είναι κούφια και γεμάτη σκουπίδια!», ή ακόμα «Ο άνθρωπος δεν είναι παρά μεταμφίεση, ψευτιά κι υποκρισία, και προς τον εαυτό του και προς τους άλλους», ο Πασκάλ, μέσα δυό μόνο φράσεις — και θα μπορούσαμε να του βρούμε και πολλές άλλες — λέει τουλάχιστον όσα ο Λαροσφουκώ καταμαρτυρεί στον άνθρωπο μέσα σ' ολόκληρο το βιβλίο του.

Υπάρχει όμως βάρανθο ανάμεσα στους χριστιανούς συγγραφείς και τον Λαροσφουκώ. Οι πρώτοι σιγματίζουν βέβαια με λόγια φλογερά τη διαφθορά τού ανθρώπου, αλλά το κάνουν για να τον πείσουν να μετανοήσει. Μαζύ με τη διαπίστωση της αρρώστειας του, του προσφέρουν και το μέσο τής σωτηρίας του: τη μετάνοια, την καταφυγή στη χριστιανική πίστη. Η απαισιοδοξία τών Πατέρων τής Εκκλησίας δεν είναι το τέρμα, απεναντίας! Γι' αυτούς, η υπέρτατη αλήθεια είναι πως όλες οι κακίες κι όλες οι αμαρτίες θα σβύσουν, αν ο άνθρωπος πιστέψει στον Θεό.

Με τον Λαροσφουκώ, δεν υπάρχει τέτοια απολύτρωση. Αυτός περιγράφει, χωρίς καμιάν αγανάκτηση, τον Άνθρωπο, τέτοιο που τον βλέπει. Δεν μοιάζει να πιστεύει πως υπάρχει τρόπος να τον αλλάξει κανείς. Πάντως, δεν προτείνει κανένα γιατρικό. Βλέπει την αλαζονεία, την υποκρισία, την ιδιοτέλεια του Ανθρώπου. Δεν αγανακτεί, τουλάχιστον δεν το δείχνει. Βέβαια, ούτε είναι, ούτε και καμώνεται πως είναι δάσκαλος ανηθικότητας. Δεν συμβουλεύει. Δεν μοιάζει να έδωσε στον εαυτό του για αποστολή να διορθώσει τον Άνθρωπο. Δεν φαίνεται να πιστεύει πως υπάρχει καμιά πανάκεια για τις κακίες του — είτε θρησκεία λέγεται αυτή, είτε ο,τιδήποτε άλλο. Το μόνο καλό που μοιάζει να θέλει να του κάνει είναι να του ανοίξει τα μάτια, για να δει καλύτερα και τον εαυτό του και τους τριγυρινούς του.

Στα 504 γνωμικά που περιλαμβάνει η τελευταία έκδοση των Αξιωμάτων δεν υπάρχουν, το σημειώσαμε ήδη, οι λέξεις Θεός, Θεία Πρόνοια. Η δεύτερη υπήρχε στο γν. 225 στην πρώτη έκδοση αλλά παραλείφτηκε ευθύς από τη δεύτερη, (είναι το γν. 613 στην έκδοσή μας). Τρία γνωμικά, όπου αναφέρονταν η πρώτη, (τα γν. 505, 509, 537) δεν δημοσιεύτηκαν

ποτέ από τον Λαροϋφουκώ, μολονότι είναι βέβαιο πως το 509 υπήρχε ήδη πριν γίνει η πρώτη έκδοση (βλ. σελ. 201, δ'). Μέσα σ' όλο του το βιβλίο, το μόνο που θυμίζει τη θρησκεία είναι το Γν. 358, όπου αναφέρονται οι χριστιανικές αρετές. Είναι μάλλον λίγο.

Μετά τις γενικές αυτές παρατηρήσεις, θα δώσουμε παραδείγματα γνωμικών που απηχούν σκέψεις ειπωμένες ήδη από άλλους πριν απ' αυτόν¹. Για ένα-δυό, που ανατρέχουν στους αρχαίους θα θυμίσουμε πως ο Λαροϋφουκώ ελληνικά δεν ήξερε και πως τα λατινικά του ήταν λιγοστά. Αλλά αυτό δεν σημαίνει πως δεν είχε καμιά δυνατότητα έμμεσης επαφής με τους αρχαίους. Εξάλλου, θα θυμίσουμε τη βασική μας παρατήρηση της αρχής: Δεν υπάρχει τίποτα το παράδοξο στο να έκαναν διαδοχικά κι ο Αριστοτέλης κι ο Λαροϋφουκώ τις ίδιες περίπου παρατηρήσεις, όταν οι διαπιστώσεις τους αφορούν θέματα σαν την αγάπη, την ανδρεία, τη φιλία. Λ.χ. Ο Αριστοτέλης λέει στα Ηθικά του (Ευδήμια, Ζ' 9). «Ἔστι δὲ καὶ κατὰ τὴν φιλίαν τὸ φιλεῖν μᾶλλον ἢ τὸ φιλεῖσθαι...» κι ο Λαροϋφουκώ, στο γν. 259 λέει, το ίδιο πράμα για τον έρωτα. Επίσης, ο Αριστοτέλης λέει πως ανδρείος είναι εκείνος που είναι πάντα ανδρείος, είτε τον βλέπουν άλλοι είτε όχι. Στο γν. 216, ο Λαροϋφουκώ λέει το ίδιο πράμα, αλλά δεν ήταν διόλου απαραίτητο να συμβουλευτήκε τον Αριστοτέλη για να το προσέξει. Τέλος, ο Αριστοτέλης μιλεί επανειλημμένα, και στα Νικομάχεια και στα Εὐδήμια Ἠθικά του, για τον παράγοντα χρησιμότητα, ωφέλεια, στη φιλία. Στο γνωμικό του 83, ο Λαροϋφουκώ λέει περίπου το ίδιο πράμα, που είναι εντελώς μέσα στη βασική γραμμή όλου τού βιβλίου του.

Είναι πιθανότερο να υπάρχει σ' αυτά σύμπτωση παρά δανεισμός. Καθώς το αναφέραμε ήδη, όσο πιο αληθινές είναι οι τέτοιου είδους διαπιστώσεις, τόσο φυσικότερο είναι και να γίνονται από περισσότερους παρατηρητές.

Αυτό δεν σημαίνει πως δεν υπάρχουν περιπτώσεις, όπου είναι πολύ πιο πιθανό να υιοθέτησε ο Λαροϋφουκώ ξένες ιδέες που του φάνηκαν σύμφωνες με τη βασική γραμμή τών Αξιωμαίων του. Όταν λ.χ. βρίσκουμε τις ίδιες ιδέες σε γάλλους συγγραφείς λίγο προγενέστερους ή και σύγχρονους, που ξέρουμε πως είχαν επιτυχία στον καιρό τού Λαροϋφουκώ, δεν είναι βέβαια λογικό να προσφεύγουμε στις συμπτώσεις.

Αυτό συμβαίνει προπάντων με τον μεγάλο συγγραφέα τών Δοκιμίων

1. Ακολουθούμε τον Edm. Dreyfus-Brisac, *La clef des Maximes de La Rochefoucauld*, Paris, 1904.

(*Essais*), τον Μονταίνιο. Ο πολυδιαβασμένος και στοχαστικός αυτός σκεπτικιστής ευπατριδής πρόσφερε στους μορφωμένους ανθρώπους τής εποχής του και τους μεταγενέστερους αφθονη πνευματική τροφή τής καλύτερης ποιότητας, είτε πρωτότυπη, είτε παρμένη από τους αρχαίους Έλληνες και Λατίνους, τους οποίους γνώριζε περίφημα. Είναι βέβαιο πως, καθώς τόσοι άλλοι, αντίλησε κι ο Λαροσφουκώ χωρίς δισταγμούς από τον Μονταίνιο.

Θα δώσουμε μερικά παραδείγματα: Δοκίμια I, 36: «Δώστε μου την πιο εξαίρετη και την αγνότερη πράξη και θα της αποδώσω με αληθοφάνεια πενήντα κακές προθέσεις». Κανένα γνωμικό του Λαροσφουκώ δεν επαναλαμβάνει τη σκέψη αυτή, αλλά το βιβλίο του πολύ συχνά μάς κάνει να την αναπολούμε. Αυτό ακριβώς έκανε ο Λαροσφουκώ μέσα σε πλήθος γνωμικά του. Ας περάσουμε όμως στα πιο συγκεκριμένα:

— «Μέσα στη συμπόνια μας, νοιώθουμε βαθύτερα κι εγώ δεν ξέρω ποιά ξυνόγλυκεια, κακή ηδονή, σαν βλέπουμε έναν άλλο να υποφέρει. (Δοκίμια III, 1).

«Στην κακοτυχία τών φίλων μας βρίσκουμε πάντα κάτι που δεν μας είναι δυσάρεστο». (Λαροσφουκώ, γν. 583—99 στην Α' έκδ.).

— «Από τί άλλο φτιάνεται η οξύτερη τρέλλα, αν όχι από τη λεπτότερη γνώση;» (Δοκίμια II, 12).

«Η οξύτερη τρέλλα κατασκευάζεται από τη λεπτότερη γνώση». (Λαροσφουκώ, γν. 591—134 στην Α' έκδ.).

Ο Μονταίνιος (Δοκίμια I, 3) αναφέρει τον Άγιο Αυγουστίνο, «Άστυ Θεού», I, 12, που λέει:

«Η φροντίδα τής ταφής... η μεγαλοπρέπεια των κηδειών χρειάζονται για την ανάπαυση των νεκρών λιγότερο παρά για την παρηγοριά τών ζωντανών».

Κι ο Λαροσφουκώ, (γν. 612—213 στην Α' έκδ.):

«Η μεγαλοπρέπεια των κηδειών αφορά περισσότερο τη ματαιοδοξία τών ζωντανών παρά την τιμή τών πεθαμένων».

— «Βλέπω πως πολλές αρετές, όπως η αγνεία, η εγκράτεια κι η μετριοπάθεια, μπορούν να μας έλθουν από σωματική κατάπτωση». (Δοκίμια II, 11).

«Εγκράτεια είναι η αγάπη τής υγείας είτε η ανικανότητά μας να τρώμε πολύ». (Λαροσφουκώ, γν. 593).

«Η μετριοπάθεια είναι σαν την εγκράτεια: θα θέλαμε πολύ να φάμε περισσότερο, φοβούμαστε όμως μη μας πειράξει» (γν. 566).

Ας σημειωθεί πως ο Λαροσφουκώ ο ίδιος έκρινε πως έπρεπε να παραλείψει αυτά τα ξένα γνωμικά από τις εκδόσεις του που ακολούθησαν την πρώτη. Απεναντίας, διατήρησε το γν. 135: «Κάποτε είμαστε εξίσουδια φο-

ρετικοί από τον εαυτό μας όσο κι από τους άλλους», που θυμίζει βέβαια πολύ έντονα τα Δοκίμια, II, 1 (προς το τέλος): «Και βρίσκω πως υπάρχει, από τον εαυτό μας στον εαυτό μας, όση διαφορά υπάρχει κι από τον εαυτό μας στους άλλους».

Μετά τον Μονταίνο, θ'αναφέρουμε τον Πέτρο Σαρρόν (*Pierre Char-ron, 1541-1603*), που δημοσίεψε το 1601 ένα βιβλίο, Η Φρόνηση (*De la Sagesse*), που είχε μεγάλη επιτυχία και που είχαν κυρίως συμπλήμα από αποσπάσματα αρχαίων και νεότερων συγγραφέων, του Σενέκα, του Πλουτάρχου και κυρίως τού Μονταίνου. Πάντως, ένας παραλληλισμός ορισμένων αποσπασμάτων τού Σαρρόν και γνωμικών τού Λαροδφουκώ δείχνει πως ο δεύτερος επηρεάστηκε οίγουρα από το βιβλίο τού πρώτου. Δίνουμε μερικά παραδείγματα :

— «Όταν φθονούμε, δεν προσέχουμε παρά το καλό που έτυχε σ'έναν άλλο, και το επιθυμούμε για τον εαυτό μας. Η ζήλια πάλι, είναι για κάτι που μας ανήκει και που φοβούμαστε μήπως το χαίρεται και κάποιος άλλος». (*Σαρρόν, Βιβλ. I, κεφ. XXVIII*).

«Η ζήλια τείνει μονάχα στο να διατηρήσουμε ένα αγαθό που μας ανήκει ή που νομίζουμε πως μας ανήκει. Ενώ ο φθόνος είναι μια μανία που δεν μπορεί ν'ανεχτεί το καλό των άλλων». (*Λαροδφουκώ, γν. 28*).

— «Λέμε γι'αυτούς — κι ο έπαινος είναι αμφίβολος : «Είναι καλός, μια που δείχνεται καλός και στους κακούς ακόμα» — και λέμε επίσης και τούτη, την αληθινή κατηγορία: «Είναι τάχα καλός μια που δεν είναι κακός με τους κακούς;» (*Σαρρόν, Βιβλ. II, κεφ. III*).

«Κανένας δεν αξίζει να τον επαινέσουμε για την καλωσύνη του, αν δεν έχει τη δύναμη να είναι κακός». (*Λαροδφουκώ, γν. 237*).

— «Πόσες φορές ο χρόνος μάς κάνει να δούμε πως είχαμε γελαστεί και λαθέψει στις σκέψεις μας και μας κάνει ν'αλλάξουμε γνώμη!». (*Σαρρόν, Βιβλ. II, κεφ. III*).

«Τίποτα δεν πρέπει να μειώνει τήν ικανοποίηση που νοιώθουμε για τον εαυτό μας, όσο το να βλέπουμε πως αποδοκιμάζουμε τώρα ό,τι επιδοκιμάζαμε άλλοτε». (*Λαροδφουκώ, γν. 51*).

— «Ο άνθρωπος φτιασιδώνεται και μεταμφιέζεται υπερβολικά, όχι μονάχα ο καθένας με τον άλλον, παρά κι ο καθένας με τον εαυτό του. Ο καθένας ευχαριστιέται να γελιέται, να κρύβεται, να ξεφεύγει από τον εαυτό του και να τον προδίνει». (*Σαρρόν, Βιβλ. III, κεφ. I*).

«Είμαστε τόσο συνειθισμένοι να μεταμφιεζόμαστε για τους άλλους που στο τέλος μεταμφιεζόμαστε και για τον εαυτό μας». (*Λαροδφουκώ, γν. 119*).

— «Οι γέροι καταδικάζουν τις ηδονές γιατί είναι ανίκανοι να τις απολαύσουν. Δεν είναι αυτοί που τις παρατούν — εκείνες είναι που τους περιφρονούν». (*Σαρρόν, Βιβλ. I, κεφ. XXXV*).

«Οι γέροι αγαπούν να δίνουν καλές συμβουλές για να παρηγοριούνται που δεν είναι σε θέση να δίνουν κακά παραδείγματα». (Λαροσφουκώ, γν. 93).

«Όταν μας παρατούν οι κακίες, κολακευόμαστε να πιστεύουμε πως εμείς τις παρατούμε» (γν. 192).

— «Η φανερή δυσπιστία προσβαίλνει και προκαλεί επίσης την απάτη, τουλάχιστον όσο κι η υπερβολική εμπιστοσύνη. Και πολλοί με το να δείχνουν φόβο μη γελαστούν, δίδαξαν τους άλλους να τους γελάσουν». (Σαρρόν. Βιβλ. III, κεφ. II).

«Η δυσπιστία μας δικαιώνει τήν απάτη τών άλλων». (Λαροσφουκώ, γν. 81).

— «Η επιείκεια είναι πολύ χρήσιμη στον ηγεμόνα και το Κράτος, γιατί κατακτά τήν εύνοια των υπηκόων». (Σαρρόν, Βιβλ. II, κεφ. II).

«Συχνά, η επιείκεια των ηγεμόνων δεν είναι τίποτα άλλο παρά πολιτική για να κερδίσουν την αγάπη τών λαών». (Λαροσφουκώ, γν. 15).

— «Η ελεύθερη και στοργική επίπληξη είναι ένα πολύ σωτήριο κι εξαιρετο γιατρικό, είναι η καλύτερη εκδούλευση τής φιλίας». (Σαρρόν. Βιβλ. III, κεφ. IX).

«Η πιο μεγάλη προσπάθεια της φιλίας δεν είναι να δείχνουμε τα δικά μας ελαττώματα σ'έναν φίλο μας — είναι να τον κάνουμε να βλέπει τα δικά του». (Λαροσφουκώ, γν. 410.)

Οι αναδιφητές αναφέρουν ακόμα κι ένα - δυό αποσπάσματα από ένα έργο του Υρβέν Σέβρω (Urbain Chevreau, 1613-1701). Πρόκειται για έναν Γάλλο συγγραφέα, αρκετά πολυγράφο, που έκανε κι ένα φεγγάρι γραμματέας τής περίφημης Βασίλισσας Χρηστίνας τής Σουηδίας. Το βιβλίο του, που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1644, είχε τον τίτλο: «Η Σχολή τού σοφού ή ο χαρακτήρας τών αρετών και τών κακιών» (*L'école du sage ou le caractère des vertus et des vices*):

— «Είναι λιγότερο κοπιαστικό ν' αντέχει κανείς τα χτυπήματα τής Τύχης παρά στα χέρια της». (Σέβρω).

«Μεγαλύτερες αρετές χρειάζονται για να υπομείνει κανείς την καλή τύχη παρά την κακή». (Λαροσφουκώ, γν. 25).

— «Υπάρχουν πνευματικές αρρώστειες κολλητικές όσο κι οι σωματικές». (Σέβρω)

«Υπάρχουν τρέλλες, που τις αρπάζει κανείς σαν μεταδοτικές αρρώστειες». (Λαροσφουκώ, γν. 300).

Η ομοιότητα των διαφόρων κομματιών που παραθέσαμε δεν μπορεί ν'αμφισβητηθεί, κι ούτε είναι πιθανό να πρόκειται για απλές συμπτώσεις. Αλλά, όταν ύστερα από επίμονες αναζητήσεις, καταλήξει κανείς να ξεδιαλέξει μονάχα καμιά εικοσαριά ή έστω τριάντα γνωμικά—των οποίων ο Λαροσφουκώ μοιάζει να πήρε από άλλους τη βασική ιδέα—από τα πεντακόσια που αποτε-

λούσαν το βιβλίο του, για να μην πούμε τα εξακόσια-σαράντα τόσα που μαζεύονται στο σύνολο, τι συμπέρασμα πρέπει κανείς να βγάλει ;

Επιμείναμε κάπως στο θέμα τούτο, γιατί η αντιπαραβολή μάς επιτρέπει να κάνουμε και μια πολύ διδακτικότερη διαπίστωση. Η συγγένεια της σκέψης, είναι τις περισσότερες φορές αναμφίβολη στα παραδείγματα που διαλέξαμε. Εκείνο όμως που είναι ακόμα πιο χτυπητό είναι η υπεροχή τού Λαροϋφουκώ στη διατύπωση. Πόση σαφήνεια, πόσο ξαλάφρωμα από κάθε περιττό, πόση αμεσότητα στην έκφραση τής ιδέας. Πόσο ζωντανεύει και δυναμώνει η ίδια ιδέα περνώντας από το κόσκινο του ύφους τού Λαροϋφουκώ ! Η σαφήνειά του δίνει στο κείμενο μια στερεότητα που οι εμπνευστές του δεν την είχαν. Ακόμα κι ο Μονταίνιος, με τη χαριτωμένη, γελαστή του νωχέλεια, μας φαίνεται πλαδαρός και κάπως ακαθόριστος.

Εξάλλου, η προσπάθεια να βρεθούν κι άλλες πηγές τών Αξιωμάτων δεν σταμάτησε. Πριν καμιά σαρανταριά χρόνια έγινε πάλι κάμποσος λόγος για μian υποτιθέμενη άγνωστη πηγή. Ένας Αββάς¹ δημοσίευσε μια μελέτη για ένα χειρόγραφο που είχε αποκτήσει πρόσφατα η Εθνική Βιβλιοθήκη τού Παρισιού². Το χειρόγραφο ήταν τής εποχής τού Λαροϋφουκώ κι ανέφερε μέσα στ' άλλα και διάφορα κουτσομπολιά που κυκλοφόρησαν την εποχή εκείνη στα φιλολογικά σαλόνια, σχετικά με τον Λαροϋφουκώ και τα Αξιώματά του. Ένα απ' αυτά ήταν πως ο Λαροϋφουκώ είχε πάρει τα περισσότερα Αξιώματά του από ένα αγγλικό βιβλίο δημοσιευμένο το 1615 από έναν πουριτανό πάστορα, τον Δανιήλ Δάϋκ (Daniel Dyke). Το βιβλίο αυτό είχε κυκλοφορήσει και σε γαλλική μετάφραση το 1634 με τον τίτλο «La Sonde de la Conscience». Μετά τη μελέτη αυτή τού αββά Γριζέλ, δημοσιεύτηκε το 1910 ένα φυλλάδιο τού Ερνέστου Ζοβύ (Ernest Jovy), που κάνει μια σύγκριση του βιβλίου τού Dyke με τα Αξιώματα. Αφού διαπιστώσει πως δεν υπάρχει στη μορφή καμιά ομοιότητα μεταξύ τους — το βιβλίο τού πουριτανού είναι γραμμένο σε τόνο κηρυγμάτων—καταλήγει στο συμπέρασμα πως ο Λαροϋφουκώ σίγουρα επωφελήθηκε από το αγγλικό βιβλίο, συνοψίζοντας τις μακριές αναπτύξεις άγγλου σε σύντομα και περιεκτικά γνωμικά.

Τα παραδείγματα όμως που αναφέρει για να υποστηρίξει την άποψή δεν είναι διόλου πειστικά. Θα δώσουμε ένα δείγμα : Ο Λαροϋφουκώ, στο

1. Abbé Eug. Griselle, «Pascal et les Pascaliens» Revue de Fribourg, Ιούλιος 1907.

2. Το χειρόγραφο αρ. 4333 Nouvelles Acquisitions τής Βιβλ. Nationale.

Γν. 64, λέει: «Στον κόσμο, η αλήθεια δεν κάνει τόσο καλό, όσο κακό κάνουν τα όσα περνούν για αλήθειες». Κατά τον Ζοβύ το γνωμικό αυτό είναι περίληψη της ακόλουθης σκέψης του Δάϋκ: «(Ο Διάβολος)... πίστευε πως με μια αλήθεια θα έχωνε στο πνεύμα μας ένα εκατομμύριο ψέματα. Πραγματικά, η αλήθεια αυτή δεν είναι παρά για να περάσει κανείς με τέχνασμα μια ψευτιά. Συνεπώς, τα ονόματα του Χριστού και του Πανάγιου Θεού χρησιμοποιούνται για να μεταφέρουν την απάτη του. Ο Διάβολος λέει κάποτε την αλήθεια, αλλά το κάνει μονάχα για να βάλει μπροστά κάποια πλάνη και να δώσει διαβατήριο στο ψέμα» (Κεφ. Β', 3).

Ίσως να υπάρχουν κανένα-δύο κομμάτια κάπως πιο συγγενικά. Τα υπόλοιπα είναι σαν και τούτο ή και χειρότερα. Δεν ξέρουμε τι συμπέρασμα θα βγάλει κανείς για τις φανταστικές αυτές αναλογίες. Το μόνο σίγουρο μας φαίνεται πως πρέπει να έχει κανείς στοιχηματίσει πολύ μεγάλο ποσό, ή να έχει μισήσει αναδρομικά πολύ έντονα τον μακαρίτη Λαροσφουκώ για να επιμένει πως αντέγραψε τον φλύαρο πουριτανό θεολόγο. Κι επιτέλους, αν κατάφερε, από τέτοια πίτουρα, να βγάλει τα διαμάντια τών Αξιωμάτων, ή αξία του πρέπει να μας φαίνεται μεγαλύτερη.

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ «ΑΞΙΩΜΑΤΩΝ»

1.— Η αρχαιότερη γνωστή μας μετάφραση των «Αξιωμάτων» είναι η ακόλουθη :

ΓΝΩΜΑΙ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΗΘΙΚΑΙ τοῦ κυρίου Φραγκίσκου Δουκὸς de la Rochefoucauld, ἐκ τῆς Γαλλικῆς ὑπὸ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ Χ. ΜΟΣΧΟΥ μεταφρασθεῖσαι. Ἐν Βιέννῃ, 1804, ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Ἰωάννης Σχραιμβλ.

Αναφέρεται και στην Ελληνική Βιβλιογραφία τῶν Γκίνη και Μέξα, Τόμος Β', Προσθήκαι 1803-1804, σελ. 464, αριθ. 6615.

Το βιβλίο εἶταν ανεύρετο στις ἐδῶ βιβλιοθήκες, κι οἱ βιβλιογράφοι το πήραν ἀπὸ σχετικό ἀρθρο τοῦ Ν. Κουμαριανού στο περιοδικό «Νέον Κράτος» 4 (1940), σελ. 883-894, που αναφέρει την ὑπαρξή του στη Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ακαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου (I. 15456).

Με τη βοήθεια του φίλου Κ. Θ. Δημαρά, στον οποίο χρωστούμε κι ἄλλες πληροφορίες πολύτιμες για τη μελέτη μας, εἶδαμε ἓνα ἀντίτυπο, που βρέθηκε τελευταία στα βιβλία τοῦ Στ. Κρίνου (1815-1886), που εἶχε κάνει καθηγητῆς τῆς Φαρμακευτικῆς σὶό Πανεπιστήμιο Αθηνῶν.

Πρόκειται για ἓνα βιβλιαράκι 144 σελίδων, σχ. 12° (0,095 × 0,14). Δυστυχῶς, ἀπὸ το ἀντίτυπο αὐτό, μετὰ τις ἕξη πρώτες σελίδες, ὅπου υπάρχουν ο τίτλος κι η αφιέρωση, για την οποία θα ξαναμιλήσουμε, λείπουν φύλλα ως και τη σελίδα 22. Η σελ. 23 ἀρχίζει με το γνωμικό 79. Λείπουν συνεπῶς τα 78 πρώτα.

Η μετάφραση περιλαμβάνει 528 γνωμικά, ἀντὶ των 504 τῆς τελευταίας ἐκδοσης που ἔκανε ο Λαροῦφουκῶ. Μια πρώτη γαλλικῆ ἐκδοση με 528 γνωμικά εἶχε γίνει το 1778, με εἰσαγωγή τοῦ Ε. Σϋάρ (E. Suard), σημαντικοῦ φιλολόγου και κριτικοῦ τῆς εποχῆς του (1733-1817), και την ἀκολούθησαν κάμποσες ἄλλες. Τα 24 παραπάνω γνωμικά εἶναι ὅλα της τρίτης κατηγορίας (γν. 563-641). Ἀπ' αὐτά εξακριβώσαμε τα 23, που εἶναι τα γν. 565, 566, 567, 571, 574, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 587, 590, 603, 608, 612, 617, 630, 632, 633, 640, 641. Το εικοστό-τέταρτο θα βρῖσκεται μέσα στα 78 πρώτα, των σελίδων που λείπουν.

Η σειρά τῶν γνωμικῶν δεν εἶναι ἀκριβῶς η καθιερωμένη σήμερα.

Ὅσο για την ποιότητα της ἐργασίας, η αφιέρωση που ο Μόσχος, ἢ μάλλον Χατζή Μόσχος, κάνει στον πατέρα του μαρτυρεῖ πως πρόκειται για νεανική προσπάθεια. Ωστόσο, εἶναι φανερό πως ο μεταφραστής ξέρει καλά και

ΓΝΩΜΑΙ

καὶ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΗΘΙΚΑΙ

τῆ Κυρίου

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΔΟΥΚΟΣ

de la Rocheaucault,

ἐκ τῆς Γαλλικῆς

ὑπὸ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΓΩΑΝΝΟΥ

Χ. ΜΟΣΧΟΥ

μεταφρασθεῖσαι.

Ἐν Βιέννῃ 1804.

Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ Ἰωάννης Σχραϊμβλ.

Παλιότερες μεταφράσεις των *Αξιωμάτων*.
Από τη μετάφραση του Στεφάνου Ι. Χ. Μόσχου (1804).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΓΝΩΜΑΙ

ΚΑΙ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΗΘΙΚΑΙ

ΤΟΥ ΔΟΥΚΟΣ

ΤΟΥ ΛΑ-ΡΩΣΦΟΥΚΩ

γαλλο-αγγλο-ελληνικαί,

Μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ γαλλικοῦ εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν

ὑπὸ

ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΥ ΒΡΟΥΝΕΤΟΥ,

Ἐπιθεωρηθεῖσαι δὲ καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσαι

ὑπὸ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΤΡΕΩΣ.

ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ

ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΦΙΡΜΙΝΟΥ ΔΙΔΟΤΟΥ.
ΑΩΚΗ.

Παλιότερες μεταφράσεις των *Αξιωμαίων*.
Από τη μετάφραση του Brunet de Presles, 1828.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τη γλώσσα του και τα γαλλικά. Φυσικά, γράφοντας πριν από ενάμιση αιώνα αγνοεί αρκετές χρήσιμες λέξεις που καθιερώθηκαν αργότερα, ή χρησιμοποιεί ξενικές λέξεις, που τις έχουμε προπολλού παρατήσει. Φυσικά επίσης, σκοντάφτει κι αυτός στη μετάφραση των γαλλικών λέξεων που μας δυσκολεύουν ακόμα σήμερα. Έτσι, μεταφράζει *honnête homme*: τιμημένος (γν. 202), *coquetterie*: φιλερωτική ματαιότης (γν. 232, 349), *vanité*: αλαζονεία (γν. 137), *air bourgeois*: πολιτικόν ύφος (γν. 137), *élévation*: μεγαλειότης (γν. 400), *mérite, mériter*: μέριτον (γν. 153), *μεριτάρω* (γν. 237), *intérêt*: νιτερέσσον (γν. 81), *galanterie*: ἐρώτευσις (γν. 499), φιλερωτικός (γν. 402), *modération*: αὐτάρκεια (γν. 308).

Ο Στέφανος Ιωάννου Χατζή Μόσχος δεν μας είναι άγνωστος, αλλά οι πληροφορίες μας είναι λιγοστές και παρεμπόπτουσες. Το βιβλίο του δείχνει πως η οικογένειά του, σίγουρα εύπορη κι αργοντική, ζούσε στο Βουκουρέστι και πως αυτός βρισκόταν τα πρώτα χρόνια τού 19ου αι. στη Βιέννη όπου και τύπωσε το βιβλίο του το 1804. Από την αλληλογραφία τού Κοραή, όπου ο Μόσχος αναφέρεται κάμποσες φορές, βγαίνει πως ο νέος αυτός ήταν μαθητής τού Κούμα, που έμεινε κι αυτός στη Βιέννη μεταξύ τού 1804 και του 1809. Από τα ίδια γράμματα του Κοραή μαθαίνουμε επίσης πως ο Μόσχος βρισκόταν κατόπι για σπουδές στο Παρίσι μεταξύ τού 1808 και του 1811. Ο Κοραής δεν τον χώνευε στο τέλος διόλου και τον αποκαλεί επανειλημμένα Μοσχοκέφαλο και «ήλιθιότερον από όλους τούτους τούς ήλιθίους» πιθανότατα επειδή ο νέος αυτός ήταν επηρεασμένος από τον Ζαλύκογλου, που ο Κοραής αφήνει να εννοηθεί πως τον εκμεταλλευόταν χρηματικά. Τις σχέσεις τού Μόσχου με τον Ζαλύκη τις επιβεβαιώνει κι ο Φιλήμων στην 'Ιστορία του (Δ' τόμ., σελ. η' και θ'), λέγοντας πως ο «Στέφανος Χατση Μόσχου», που «έμαθήτευε» τότε, ήταν από τους ιδρυτές, γενικός γραμματέας και ταμίας τού Ελληνόγλωσσου Ξενοδοχείου, αυτού τού σωματείου που ιδρύθηκε νωρίτερα από τη Φιλική Εταιρία για να προπαγανδίσει την ιδέα τής ελευθερίας τού Ελληνισμού, και που είχε αρχικά για πρόεδρο τον Σουαξέλ-Γουφφιέ, άλλοτε πρέσβη τής Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη, του οποίου ο Ζαλύκης ήταν γραμματέας.

Πάνω από είκοσι χρόνια αργότερα, το 1833, ξαναβρίσκουμε τον Στ. Ι. Μόσχο άρχοντα στο Βουκουρέστι. Είναι τότε που ο Ανδρέας Κορομηλάς είχε βαλθεί να πραγματοποιήσει ένα παλιό του σχέδιο να ιδρύσει τυπογραφείο¹.

Ο Κορομηλάς ιστορεί τις συνεννοήσεις που έκανε με τον Νεόφυτο Δούκα, καθηγητή τότε στο Ορφανοτροφείο τής Αίγινας, που επρόκειτο να του δανείσει χρήματα για τον σκοπό αυτό. Κι επειδή δεν τα είχε ακόμα διαθέσιμα όταν ο Κορομηλάς πήγε και τον βρήκε στην Αίγινα, εκείνος που τους είχε φέρει σ' επαφή — ας αφήσουμε όμως να τα διηγηθεί ο Κορομηλάς ο ίδιος: «...λέγει εις τόν διδάσκαλον: «Δύνασαι νά δώσης γράμμα πρὸς

1. Βλ. Ελληνικόν Ημερολόγιον Ὁρίζοντες, 1943, σελ. 490-497, «Λεπτομερὴς ἐκθεσις περὶ τῆς συστάσεως τῆς τυπογραφίας τοῦ Ἀνδρέου Κορομηλά» γραμμένη ἀπὸ τὸν ἴδιον.

τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ Ἄρχοντα Στ. Ι. Μόσχον, διὰ τὴν ἐμβάση εἰς τὸν Παρισίους κ. Διδῶτον τὴν χρηματικὴν ταύτην ποσότητα.» Μὲ λέγει ὁ διδάσκαλος: «Τὸ δέχεσαι τοῦτο;» Χωρὶς τὴν σκεφθῶ εἶπον ναί.» Παρακάτω ὁ Κορομηλάς ιστορεῖ πῶς, ἀφού ταξίδεψε μετὰ μιᾶς γαλλικῆς κορβέτας 34 μέρες γιὰ νὰ πάει ἀπὸ τὸ Ναύπλιο εἰς τὴν Μασσαλία, καὶ ἐμείνε ἐκεῖ 15 μέρες καραντίνα, καὶ ἔκανε ἄλλες πέντε μέρες ταξίδι ἀπὸ τὴν Μασσαλία εἰς τὴν Παρίσι — σύνολο 54 μέρες — ἐπισκέφθηκε τὸν «κ. Διδῶτον» καὶ: «Τὸν ἐγγείρησα ἐπίσης τὸ γράμμα τοῦ διδασκάλου Δούκα πρὸς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ κ. Στ. Ι. Μόσχον, ὅστις τὸ ἔξαπέστειλε διὰ τοῦ Βαρῶνος Σακελλαρίου τὴν ἰδίαν ἡμέραν», γράφει ὁ Κορομηλάς, καὶ ἡ φράση τοῦ δεν εἶναι βέβαια ὑπόδειγμα σαφήνειας.

Ἀντὶς ὁ «ἐν Βουκουρεστίῳ Ἄρχων Στ. Ι. Μόσχος» πρέπει νὰ εἶναι ὁ Στέφανος Ἰωάννου Χ. Μόσχος, ποὺ ἔκανε τὴν μετάφραση τοῦ Λαροσφουκῶ, καὶ ποὺ εἶταν καὶ αὐτὸς ἀρχοντόπουλο. Πραγματικὰ, τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀφιερώνεται: «Τῷ Εὐγενεστάτῳ Ἄρχοντι Μεγάλῳ Βιοτιάρῳ Κυρίῳ μοι Κυρίῳ Ἰωάννῃ Χ. Μόσχου, Φιλοστοργωτάτῳ μοι Πατρί, τὰς μετ' ὑποκλίσεως ταπεινὰς προσκυνήσεις μου». Ἀξίζει, γιὰ μνημόσυνο αὐτοῦ τοῦ λησμονημένου μακρονοῦ προδρόμου μας εἰς τὴν μετάφραση τοῦ Λαροσφουκῶ, ν' αναφέρουμε λίγα ἀκόμα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀφιέρωση. Ὁ φιλόστοργος γυιὸς μεταφραστῆς ἐξηγεῖ πῶς ἀκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Πέρση χωρικοῦ ποὺ ὄργωνε τὸ χωράφι τοῦ ὅταν πέρασε ὁ Βασιλιάς: «οὔτε ἐνεδοίασεν οὔτε συνεστάλη, ὁ ἀγροῖκος ἐκεῖνος Πέρσης· ἀλλὰ, τὸν Μέγαν Βασιλέα ὄρων διαβαίνοντα, ἐπειδὴ νόμος ἦν ὥστε ἀφεύκτως πάντες μετὰ τίνος δώρου αὐτῷ νὰ παρουσιάζωνται, εὐθύς ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ ἄροτρον, ἔτρεξε δρομαίως εἰς τὸν πλησίον ρέοντα ποταμόν, ἤντησεν ὕδωρ μετὰ κοίλας τὰς χεῖρας, καὶ ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἄκρας τοῦ εἰς τοὺς νόμους ὑποταγῆς, αὐτῷ τὸ προσέφερε». Ἔτσι λοιπὸν, καὶ ὁ Στέφανος, γιὰ νὰ δείξει εἰς τὸν πατέρα τοῦ τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ. . . «Τί λοιπὸν τέλος πάντων ἔπρεπε καὶ ἐγὼ νὰ κάμω, ἐν ᾧ ἡ μὲν Ὑμετέρα εὐγενεῖα ἐδιάβαινε, νόμος δέ, παρὰ τῆς ἱερᾶς Φύσεως εἰς βάθος ἐγκεχαραγμένος ἐν τῇ καρδίᾳ μου, κατεπεῖγει με ἵνα αὐτῇ προσάξω τεκμήριον τῆς νίκης ὑποκλίσεως καὶ εὐγνωμοσύνης μου, ἡ δὲ ἐμὴ ἄρουρα ἀκόμη δὲν ἐγεωργήθη καλῶς; . . . Οὐδὲν ἄλλο βέβαια ἢ νὰ μιμηθῶ τὸν Πέρσην γεωργὸν καὶ ἄρῶν ἐκ τοῦ πλησιεστέρου μοι, τὸ γε νῦν εἶναι, τῆς γαλλικῆς διαλέκτου χρυσορροῦ ποταμοῦ τὰςδε τοῦ περιφήμου Ἄνδρος τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος Ἠθικὰς Σκέψεις καὶ Γνώμας, νὰ τὰς προσφέρω ὑπταίαις χερσὶ τῇ Αὐτῆς εὐγενείᾳ, εἰς τὴν κοινὴν Ἑλληνικὴν, ἵνα τοῖς πλείστοις τῶν ἡμετέρων πότιμοι ᾧσι, διεσταλμένας.»

Ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ λίγο πιο κάτω μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὴν μετάφραση τοῦ Μόσχου καθὼς καὶ ἀπὸ τῶν δύο ἄλλων μεταγενέστερων μεταφραστῶν.

2.— Ἡ μετάφραση τοῦ Μόσχου μοιάζει νὰ μὴν εἶταν γνωστὴ εἰς τὸν δευτέρου χρονολογικὰ μεταφραστὴ τοῦ Λαροσφουκῶ, ποὺ δημοσίευσεν τὴν δικήν του εἰκοσι πέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, τὸ 1828, μετὰ τὸν τίτλον:

ΓΝΩΜΑΙ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΗΘΙΚΑΙ τοῦ Δουκὸς τοῦ ΛΑΡΟΣΦΟΥΚΩ, γάλλο-αγγλο-ελληνικαί, Μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ γαλλικοῦ εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΥ ΒΡΟΥΝΕΤΟΥ, Ἐπιθεωρηθεῖσαι δὲ καὶ ἐπι-

μελῶς διορθωθείσαι ὑπὸ Γεωργίου Θεοχαροπούλου Πατρέως. Ἐν Παρισίοις ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Φιρμίνου Διδότου, Αωκη'. Σχ. 8°, σελ. α+XXII + 304.

Ἡ δεύτερη αὐτῆ μετάφραση κατώτερη εἶναι συνολικά ἀπὸ τὴν πρώτη, ἐπειδὴ ὁ Βρουνέτος εἴξερε μὲν τὰ γαλλικά του πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὸν Μόσχο, ἀλλὰ, καθὼς ομολογεῖ ὁ ἴδιος στὸ Προοίμιο τοῦ βιβλίου του, ἔκανε τὴν μετάφραση σαν ἀσκηση, μελετώντας τὰ νεοελληνικά. Πρόκειται ἄλλωστε γιὰ ἐντελῶς νεανικό ἔργο. Ὅταν δημοσιεύτηκε, ὁ μεταφραστής δὲν εἶταν ἀκόμα εἴκοσι ἐτῶν. Αφιέρωσε τὴν ἐργασία του στὸν M. Base, τὸν καθηγητὴ τῶν νεοελληνικῶν στὴ Σχολὴ τῶν Ζωντανῶν Ανατολικῶν Γλωσσῶν τοῦ Παρισιοῦ, αὐτὴν ὅπου δίδαξε ἀργότερα καὶ ὁ Ψυχάρης, καὶ στὴν ὁποία καὶ ὁ Βρουνέτος διαδέχτηκε τὸν δάσκαλό του. Γιατὶ ὁ ἀδέξιος νεαρός μεταφραστής τοῦ Λαροσφουκῶ ἐγινε ἀργότερα μία ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς δόξες τῆς Γαλλίας τοῦ 19^{ου} αἰ. Ἀν στὴν μετάφραση τοῦ Λαροσφουκῶ ἐμφανίζεται σαν Βλαδίμηρος Βρουνέτος (*Wladimir Brunet*) θὰ γίνε ἀργότερα ὁ διάσημος ἐλληνοστῆς Βλαδίμηρος Βρϋνέ δὲ Πρελ (*Wladimir Brunet de Presles, 1809-1875*), μέλος τῆς Γαλλικῆς Ακαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν.

Τὸ βιβλίο τοῦ Βρϋνέ δὲ Πρελ ἔχει τὸ περίεργο χαρακτηριστικό πως εἶναι τρίγλωσσο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γαλλικό πρωτότυπο καὶ τὴν ἐλληνικὴν μετάφραση τῶν 504 γνωμικῶν, παραθέτει καὶ μίαν ἀγγλικὴν τὴν μετάφραση, ἀρκετὰ καλὴ, καὶ ποὺ δὲν εἶναι τοῦ Βρουνέτου. Καθὼς ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος, ἀρχισε τὴν ἐλληνικὴν μετάφραση μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου (Ἀπρίλης 1826) καὶ τὴν τελείωσε τὴν ὥρα ποὺ ηχούσε τὸ κανόνι τοῦ Ναυαρίνου (Ὀκτώβρης 1827). Καὶ προσθέτει πως ἔκανε τὸ βιβλίο του τρίγλωσσο μετὰ τὴν ἐλπίδα «να διευκολύνει τοὺς νεαροὺς Ἕλληνας στὴ μελέτη τῶν δύο γλωσσῶν ποὺ εἶταν οἱ πιο διαδεμένες τότε στὴν Ἑυρώπη».

Καθὼς βλέπουμε, ὁ μεταφραστής καὶ ἡ ἐργασία του ἀπηχοῦν τὸν θερμὸ φιλελληνισμό τῶν μορφωμένων Γάλλων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Αὐτὸ ἀκριβῶς μας ἐμποδίζει νὰ ἔχουμε μεγάλες ἀπαιτήσεις καὶ νὰ δείξουμε, γιὰ τὶς ἀδεξιότητες καὶ τὶς ἀνακρίβειες τοῦ μεταφραστή, ἀυστηρότητα, ποὺ τὸ κάτω-κάτω θὰ καταδίκαζε περισσότερο τὸν Γ. Θεοχαρόπουλο, Πατρέα, καθηγητὴ, κλπ. ποὺ ἐπιθεώρησε τὴν ἐργασία τοῦ Βρουνέτου. Ἐτσι, ὁ Βρϋνέ μεταφράζει *marriage*: συνοικέσιον (γν. 113), *délicieux*: ἔχει τελείαν ἡδονὴν (γν. 113), *humeur*: φαντασία (γν. 7), *galanterie*: ἔρωσ (γν. 73), *mérite sans élévation*: ἀρετὴ χωρὶς ὕψους (γν. 400), *coquetterie*: ἐρωτόπνευσις (γν. 241), ἐρωτικὰ κινήματα (γν. 332), *intérêt*: τὸ πλεονεκτεῖν (γν. 187), *il suffit*

χρειάζεται (γν. 129). Και καταλήγει σε αποτελέσματα σαν το ακόλουθο: «Ἡ ὑπερβολικὴ λεπτολογία εἶναι ψευδὴς ἀγχίνοια καὶ ἡ ἀληθινὴ ἀγχίνοια εἶναι βάσιμος ἀκριβολογία», (γν. 128), ὅπου, με τὴ λέξη ἀγχίνοια μεταφράζει *délicatesse* καὶ με τὶς λέξεις λεπτολογία καὶ ἀκριβολογία τὴ λέξη *subtilité*. — Παρακάτω, δίνουμε λίγα δείγματα ἀκόμα ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Βρϋνέ.

3. — Ακριβῶς πενήντα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1878, ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται ἡ τρίτη καὶ τελευταία ὡς σήμερα, νομίζουμε, συστηματικὴ μετάφραση τῶν Ἀξιωματίων. Στὸ περιοδικό «Ἐστία» τῆς 1ης Οκτωβρίου 1878 — Τόμος Στ' σελ. 637-638, διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα:

«Αἱ Γνώμαι τοῦ Δε-λα-Ροσφουκώ... εἰσὶν ἐν τῶν ἀξιολογωτάτων μνημείων τῶν ἡθῶν καὶ τῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἤκμαζεν ὁ συγγραφεύς...»

Τὸ σύγγραμμα τοῦτο μετεφράσθη ἑλληνιστί ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου φιλέλληνοσ Βρυνέ δὲ Πρὲλ καὶ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τῷ 1828. Ἄλλ' ἡ μετάφρασις αὕτη, τὸ πρῶτον δοκίμιον οὔσα τοῦ ἐντριβεστάτου ἀκολούθως περὶ τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν καταστάντος διασήμου ἑλληνιστοῦ, εἶνε ἤκιστα ἀκριβῆς, καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν πλημμελεστάτη. Ἐνομίσαμεν ὅτι εὐαρεστοῦμεν τοῖς ἀναγνώσταις τῆς Ἐστίας παρέχοντες αὐτοῖς ἑτέραν μετάφρασιν, ἣν ὀφείλομεν εἰς τὸν γλαφυρὸν κάλαμον τοῦ κ. Γ. Ζωχιοῦ, ὅστις μετὰ σπανίας ἐπιτυχίας κατώρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς δυσχερείας, ἃς ἀνὰ πᾶν βῆμα παρουσιάζει ἡ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀπόδοσιν λεπτοτάτων τινῶν εκφράσεων οὐ μόνον ἄλλης γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἄλλης ἐποχῆς».

Μεταξὺ Οκτωβρίου 1878 καὶ Ιουλίου 1880, ἡ «Ἐστία» δημοσίεψε, σε καμιὰ ἐνενηνταριά συνέχειες, τὴν μετάφραση αὕτη, που, γιὰ νὰ μιλήσουμε εὐκρινῶς, δὲν ἀξίζε τους ἐπαίνους, με τους οποίους ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ πλήρωνε πιθανότατα τὴν συνεργασία τοῦ μεταφραστή. Οἱ παρερμηνεῖες καὶ οἱ ἀδεξιότητες στη μετάφραση τῶν 504 γνωμικῶν τοῦ Δαρσφουκώ εἶναι περισσότερες ἀπὸ του Μόσχου, καὶ ἴσως καὶ του Βρϋνέ ἀκόμα. Μεταφράζει λ.χ. *déguisées*: κεκοσμημένα (Ἐπιγραφή), *amour-propre*: οἷησις (γν. 2), *art de la nature*: αὐτόματος τέχνη (γν. 8), *avarice*: φειδώ, καὶ *prodigalité*: ἀφειδία (γν. 11), *honnête-homme*: χρηστὸς ἄνθρωπος (γν. 206), *coquetterie*: τὸ θρύπτεσθαι (γν. 241), *galanterie*: ἐρωτικαὶ φιλοφροσύναι (γν. 402). Εξάλλου, σύμφωνα με τὴν τάση τῆς ἐποχῆς του, ὁ μεταφραστήσ ἀρχαῖζει πολὺ περισσότερο ἀπὸ τους δύο προηγούμενους. Καὶ καταλήγει σε φράσεισ που ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὴ σαφήνεια του πρωτοτύπου καὶ συχνά καὶ ἀπὸ τὴν ἐννοιά του. Μερικά δείγματα:

Πᾶς ἀποδίδεται εἰς τὴν φρόνησιν ἔπαινος. Ἐν τούτοις ὁμως δὲν δύναται αὕτη ν' ἀσφαλίσῃ τὸν ἄνθρωπον κατὰ παντός συμπτώματος, ἔστω καὶ τοῦ ἐλαχίστου (γν. 65).

Ἐπάρχουσι γυναῖκες ὅλως ἀγναί, ἀλλὰ σπανίως εὐρίσκεται γυνὴ τῶν ἐρωτικῶν πρωτόπειρος (γν. 73).

Κόλαξ εἶναι ὁ αἰμύλος, ἀλλὰ θωπεύει κατὰ τρόπον ἀρεστόν (γν. 202).

Ψευδής εἶναι ἢ χρηστότης τοῦ καταπλάσσοντος τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ καὶ ἐνώπιον ἑαυτοῦ καὶ ἐνώπιον τῶν ἄλλων· ὄντως δὲ χρηστός εἶναι ὁ κατὰ βάθος γινώσκων καὶ παρρησίᾳ ἐξομολογούμενος αὐτὰ (γν. 304).

Πολλάκις συγχωροῦμεν τοὺς ἀηδεῖς τοὺς ἀηδῖαν ἐξ ἡμῶν καρπουμένους (γν. 304).

Του Ζωχιού ἡ μετάφραση δὲν κυκλοφόρησε χωριστὰ σε βιβλίον.

Μας μένει να μιλήσουμε για τον Γ. Ζωχιό, τον τελευταίο, πριν από μας, μεταφραστή τῶν Ἀξιωματικῶν. Ἡ ἱστορία του εἶναι πιο ἐνδιαφέρουσα ἀπ' ὅσο θα πιστεῦτε κανεὶς: σχετίζεται με το πλούσιο θέμα τῆς σύγχρονης μυθολογίας.

Ἀναζητώντας στοιχεῖα για τον μεταφραστή Γ. Ζωχιό, συμβουλευτήκαμε φυσικά και τη Μεγάλῃ Ἑλληνικῃ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ. Βρήκαμε λοιπὸν ἐκεῖ δύο Ζωχιούς, που το ὄνομά τους ἀρχίσε ἀπὸ Γ., και που ταίριαζαν χρονολογικά με τη μετάφραση της Ἐστίας. Ἰδοὺ οἱ σχετικὲς πληροφορίες:

1) Ζωχιὸς Γεράσιμος. Διακεκριμένος ἀξιωματικὸς τοῦ Π. Ναυτικοῦ. Γεννηθεὶς τῷ 1821 ἐν Μεσοχωρήταις τῆς Κερκύρας, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν σπουδαστῶν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Τῷ 1839, φέρεται ὑπηρετῶν ἐν τῷ Ναυστάθμῳ τοῦ Πόρου ὡς σημαιοφόρος. Τῷ 1842, συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἐκδόσεως τῆς πρώτης ναυτικῆς Ἐπιθεωρήσεως «Ὁ Πολικὸς Ἀστήρ». Τῷ 1846, ὑποπλοίαρχος καὶ Δ/τῆς παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ Ναυτικῶν, ἠγωνίζετο διὰ τὴν ἴδρυσιν Ναυτικῆς Σχολῆς, Ναυτικοῦ παιδευτηρίου ἐπὶ τῆς Β. Κορβέτας «Λουδοβίκος». Τῷ 1861, ἐγένετο ὁ συντάκτης καὶ εἰσηγητὴς τοῦ νόμου ΧΛΘ' περὶ ἰδρύσεως τοῦ Ναυτικοῦ Ἀπομαχικοῦ Ταμείου. Χάριν δὲ τῆς εὐδώσεως τοῦ δημιουργήματός του ἐγκατέλειπεν, ἀντιπλοίαρχος ὢν, πᾶσαν ἐπαγγελματικὴν φιλοδοξίαν καὶ ἀπεμακρύνθη κατ' οὐσίαν τοῦ Ναυτικοῦ καὶ διηύθυνε καὶ ἐχειραγῶγει τὸ ἀρτισύστατον ἴδρυμα. Τῷ 1874, ἀπεστρατεύθη προαχθεὶς εἰς πλοίαρχον. Τῷ 1876 καὶ 1877 ἐγένετο ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν καὶ τὸ 1881 ἀπεβίωσεν. Ἡ προσωπογραφία του εἶναι ἀνηρτημένη εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ναυτικοῦ Ἀπομαχικοῦ Ταμείου.

2) Ζωχιὸς Γεώργιος. Πολιτευόμενος, γεννηθεὶς ἐν Κερκύρα τῷ 1821, καὶ ἀποθανὼν ἐν Ἀθήναις τῷ 1882. Ἐσπούδασε μαθηματικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Παρισίοις, μεθ' ὃ ἐπιστρέψας διορίσθη καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν Ἀθήναις. Μετὰ τὴν Ἐνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, παραιτηθεὶς τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἤρξατο πολιτευόμενος ἐν Κερκύρα καὶ ἐξελέγη τρεῖς βουλευτὴς. Ταχθεὶς εἰς τὸ κόμμα τοῦ Ἐπαμ. Δεληγιώργη καὶ διακριθεὶς ὡς ρήτωρ ἐν τῇ Βουλῇ, ἰδίως διὰ τὸ σκωπτικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1877 μετέσχε τῆς Κυβερνήσεως Δεληγιώργη, ἀναλαβὼν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ του ἀπεσύρθη τῆς πολιτικῆς.

Ποιός άραγε από τους δυό να είταν ο μεταφραστής τού Λαροδφουκώ ; Ασυζήτητα, ο πιθανότερος έμοιαζε ο δεύτερος, ο καθηγητής, που σπούδασε «εν Παρισίοις», και που διακρίθηκε για το σκωπικό του πνεύμα.

Ωστόσο, μερικές συμπτώσεις τών δυό βιογραφιών μάς κέντρισαν τήν περιέργεια : Γεννήθηκαν κι οι δυό τους στην Κέρκυρα, τόν ίδιο χρόνο, κι ύστερα από σταδιοδρομίες εντελώς διαφορετικές, έκαναν κι οι δυό τους υπουργοί τών Ναυτικών ο ένας το 1876 και το 1877 κι ο άλλος μόνο το 1877.

Μια έρευνα στην Εφημερίδα τής Κυβερνήσεως απέδειξε πως υπουργός τών Ναυτικών έκανε τα χρόνια εκείνα τότε μόνο ο Γεράσιμος. Και μια άλλη έρευνα στις αθηναϊκές εφημερίδες τις εποχής έκανε να βρούμε τήν 22 Αυγούστου 1881 το αγγελτήριο τής κηδείας τού Γεράσιμου. Κανένας συγγενής του Γεώργιος Ζωχιός δέν αναφέρεται εκεί. Ούτε και στο Ληξιαρχείο Αθηνών βρήκαμε θάνατο Γεωργίου Ζ. τò 1882. Αλλά ο Γεώργιος μπορούσε και να μην είναι συγγενής τού Γεράσιμου. Τα πράματα χειροτέρεψαν για τον καυμένο τον Γιώργο, όταν βρήκαμε στα φύλλα τής 12, 14 και 15 Σεπτεμβρίου 1881 τής εφημερίδας «Αιών» τού Φιλήμονος, σε τρεις συνέχειες που πιάνουν ολόκληρη τήν πρώτη σελίδα, μια διεξοδικότατη βιογραφία τού Γεράσιμου Ζωχιού. Απ' αυτήν βγαίνει ολοκάθαρα πως ο αληθινά έξοχος αυτός άνθρωπος υπήρξε κι έκανε μόνος του όλα όσα η Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία αναφέρει στις δυό βιογραφίες τού Γεράσιμου και Γεωργίου. Ο δεύτερος είναι δυστυχώς ανύπαρκτος. Ο Γεράσιμος είταν ο καθηγητής, αυτός είταν που βγήκε τρεις φορές βουλευτής Κερκύρας, αυτός έγινε υπουργός τών Ναυτικών τον Φεβρουάριο τού 1877. Κι έκανε και πολλά άλλα που δεν τα αναφέρει η Εγκυκλοπαιδεία : Έκανε δυό χρόνια διευθυντής τής Ευαγγελικής Σχολής τής Σμύρνης. Εκτός από τον Πολικό Αστέρα, έβγαλε κατά καιρούς τρεις πολιτικές εφημερίδες : τον «Χρόνο» 1844-1846, τήν «Εφημερίδα τού Λαού» (1850-1852) και τον «Έσπερο». Καμιά τους δεν έζησε περισσότερα από τρία χρόνια. Γιατί, ο Ζωχιός, κατά τα άλλα σοβαρός άνθρωπος, είχε βαλθεί να καταργήσει τα «παλιά κόμματα» του καιρού του και να «συντελέση εις τήν ίδρυσιν νέας μερίδος μη έχούσης τας έλλείψεις τών όντων κομμάτων, σεβομένης τόν νόμον και διωκούσης τά πρακτικά έργα».

Είναι βέβαια να λυπάται κανείς για τον Γεώργιο Ζωχιό και ως έναν βαθμό, και για τη Μεγάλη Εγκυκλοπαιδεία. Ωστόσο, η δεύτερη είναι ίσως απο μίαν άποψη δικαιολογημένη. Μια τόσο μεγάλη και ποικίλη δράση άξιζε να γεμίσει δυό τουλάχιστον γόνιμες ζωές αξιομνημόνευτων ανθρώπων. Εξάλλου, λόγοι πληρότητας δικαιολογούν ίσως να μην περιορίζεται μια συγχρονισμένη Εγκυκλοπαιδεία στις βιογραφίες τών σπουδαίων ανδρών που υπήρξαν, αλλά, αναφέρει κι εκείνους που μπορούσαν να είχαν υπάρξει...

Πάντως ο Ζώχιος, που μετέφρασε τον Λαροδφουκώ είναι ο Γεράσιμος.

Δίνουμε παρακάτω μερικά δείγματα γνωμικών μεταφρασμένων από τους τρεις παλιότερους μεταφραστές τού Λαροδφουκώ :

Γν. 113 : Μόσχος : Καλαί μὲν ύπανδρειαί είναι πολλαί, δὲν εύρίσκειται όμως ποσῶς ἡδονική.

Βρυνέ : Εύρίσκονται καλά συνοικέσια, αλλά δὲν έχουσι τελείαν ἡδονήν.

Ζωχιός : Καλοὶ γάμοι γίνονται, οὐδείς όμως ἀληθές είναι ψυχῆς ἐντροφήμα.

Γν. 121 : *Μόσχος :* Διὰ τοῦτο κάμνουν πολλάκις εὐεργίας, διὰ νὰ δύνωνται ἔπειτα νὰ ἀδικοῦν ἀτιμωρήτως.

Βρῦνέ : Πολλάκις τις ἀγαθοποιεῖ διὰ νὰ ἡμπορῇ ἀτιμωρήτως νὰ κακοποιῇ.

Ζωχιός : Πολλάκις ἀγαθοποιοῦμεν ὅπως δυνηθῶμεν νὰ πράξωμεν ἀτιμωρητὶ τὸ κακόν.

Γν. 128 : *Μόσχος :* Ἡ πλέον μεγάλη ὀξύτης τοῦ πνεύματος εἶναι μία ψευδὴς δελικατέτσα τῆς καρδίας καὶ ἡ ἀληθὴς δελικατέτσα τῆς καρδίας εἶναι μία σταθερὰ ὀξύτης τοῦ πνεύματος.

Βρῦνέ : Ἡ ὑπερβολικὴ λεπτολογία εἶναι ψευδὴς ἀγχίνοια καὶ ἡ ἀληθινὴ ἀγχίνοια εἶναι βásiμος ἀκριβολογία.

Ζωχιός : Ἡ λόγων ἢ τρόπων ἄκρα λεπτότης ἐπίπλαστον ἔχει τὸ προσηνές. ἡ δὲ ἀληθὴς προσήνεια πραγματικὴ εἶναι λεπτότης.

Γν. 131 : *Μόσχος :* Ἡ ἀσωτεία εἶναι τὸ παραμικρότερον ἐλάττωμα τῶν γυναικῶν ὅπου ἐδόθησαν εἰς τὴν ἀσωτείαν.

Βρῦνέ : Τὸ παραμικρὸν ἀμάρτημα τῶν γυναικῶν, ὅσαι εἶναι ἔκδοτοι εἰς ἔρωτα, εἶναι νὰ πράξωσι τὸν ἔρωτα.

Ζωχιός : Τὸ ἐλάχιστον ἐλάττωμα τῶν εἰς ἔρωτας ἐκδότων γυναικῶν εἶναι αὐτὸς ὁ ἔρωτος.

Γν. 165 : *Μόσχος :* Αἱ ἀρεταὶ μας ἐλκύουν εἰς ἡμᾶς τὴν τιμὴν τῶν τιμημένων ἀνθρώπων καὶ ἡ τύχη μας τὴν τιμὴν τοῦ λαοῦ.

Βρῦνέ : Ἡ ἀρετὴ ἡμῶν ἐφέλκει τὴν ὑπόληψιν τῶν τιμίων ἀνδρῶν καὶ ἡ εἵμαρμένη τὴν τοῦ κοινοῦ.

Ζωχιός : Τὰ προτερήματα ἡμῶν ἐπισύρουν τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων τὴν ὑπόληψιν, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἡμῶν δαίμων τὴν τοῦ κοινοῦ.

Γν. 402 : *Μόσχος :* Τὸ πλέον σπάνιον πράγμα εἰς τοὺς φιλερωτικούς εἶναι ὁ ἔρωτος, ὁ σταθερὸς δηλονότι καὶ ἀμετάβλητος.

Βρῦνέ : Ο,τι εὐρίσκεται ὀλιγώτερον εἰς τὰς ἐρωτικὰς ἀστείότητας εἶναι ὁ ἀληθὴς ἔρωτος.

Ζωχιός : Τὸ ἐν ἐρωτικαῖς φιλοφροσύναις παντὸς ἄλλου σπανιώτερον εἶναι ὁ ἔρωτος.

Γν. 79 : *Μόσχος :* Ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ πλέον ἀσφαλέστερον πράγμα δι' ἐκεῖνον ὅπου δυσπισπεῖ εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Βρῦνέ : Ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον μέρος εἰς ὄντινα ἀπιστεῖ εἰς τὸν ἑαυτὸν του.

Ζωχιός : Ἡ σιωπὴ εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον καταφύγιον τοῦ μὴ εἰς ἑαυτὸν θαρροῦντος.

Γν. 83 : *Μόσχος :* Ἐκεῖνο ὅπου οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν φιλίαν δὲν εἶναι ἄλλο παρά μία συγκοινωνία, μία ἀμοιβαία διατήρησις τῶν ἰντερέσ-

σων, μία συναλλαγή καλῶν ἐκδουλεύσεων, ἐν ἐνὶ λόγῳ μία πραγματεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φιλαυτία ὄλον μελετᾷ νὰ κερδίση κάτι τι.

Βρϋνέ: Ἡ καλουμένη παρὰ τῶν ἀνθρώπων φιλία δὲν εἶναι εἰ μὴ μία ἔταιρία, οἰκονομία τις τῶν συμφερόντων ἀμοιβαία, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἀντάμειψις· δὲν εἶναι τέλος πάντων εἰ μὴ πραγματεία ὅπου ἡ φιλαυτία σκοπεύει πάντοτε νὰ κερδίση τίποτε.

Ζωχιός: Ἡ κοινῶς λεγομένη φιλία ἔταιρία τις εἶναι, καὶ θεραπεία συμφερόντων ἀμοιβαίων, καὶ ὑπηρετημάτων ἀνταμοιβή· ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, ἐμπόριον εἶναι ἡ φιλία, εἰς ὃ ἡ φιλαυτία πάντοτε ἐπιδιώκει μικρὸν ἢ μέγα κέρδος.

Αὐτές οἱ τρεῖς, (του 1804, 1828 καὶ 1878-80), εἶναι οἱ μόνες προγενέστερες μεταφράσεις τῶν Ἀξιωμαίων που γνωρίζουμε. Κι οἱ τρεῖς τους εἶναι στην καθαρεύουσα—αρχαιοπρεπὴ ἢ ἀδέξια—κι αὐτὸ θὰ τις εἶχε οπωσδήποτε ἀχρηστέψει σήμερα, κι ἀν ἀκόμα δὲν εἶχαν κι ἄλλες σοβαρὲς ἀδυναμίες¹.

1. Απομονωμένα γνωμικά τοῦ Λαροσφουκῶ δὲν ἔπαψαν νὰ δημοσιεύονται στα διάφορα περιοδικὰ μαζὺ με τόσων ἄλλων πολυποίκιλες σκέψεις ἢ ἀποφθέγματα, που βοηθοῦν τοὺς συντάκτες τῆς ὑλῆς νὰ παραγεμίζουν τα κενὰ τῶν στηλῶν τους.

Συστηματικότερα βρίσκονται γνωμικά τοῦ Λαροσφουκῶ σε δύο συλλογὲς σχετικὰ πρόσφατες:

1.— Στον δίτομο *Πανδέκτη Γνωμικῶν καὶ Ἀποφθεγμάτων* τοῦ Σερ. Κανούτα (Ἀθήνα, 1926) υπάρχουν 116 γνωμικά τοῦ Λαροσφουκῶ, μεταφρασμένα σε ἀπλή καθαρεύουσα. Δυὸ ἀπ' αὐτὰ — στις σελ. 64 καὶ 208 — εἶναι ἀπόκρυφα, ἐκτός ἀν πρόκειται γιὰ βασικὴ παραμόρφωση στὴ μετάφραση.

2.— Στὴ συλλογὴ *«Δόσεις Ἀληθείας»* τοῦ Νικολάου Χρ. Κοντογιάννη, Ἀθήνα 1949, περιλαμβάνονται καὶ 84 γνωμικά τοῦ Λαροσφουκῶ. Τα περισσότερα, μεταφρασμένα προφανῶς ἀπὸ τον ἐκδότη, εἶναι περίπου στὴ δημοτικὴ. Υπάρχουν ὅμως καὶ μερικά, παρμένα ἀπὸ τον Κανούτα ἢ ἀλλοῦ, που εἶναι στὴν καθαρεύουσα.